

УДК 81'25=134.2=161.2

Марховська А.Ю.

**ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ УНІВЕРСАЛІЙ
У ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ АНАЛІЗІ
(НА ПРИКЛАДІ ВІДТВОРЕННЯ ІСПАНСЬКИХ
ХУДОЖНІХ ЕВФЕМІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ)**

Анотація. У статті розглянуто закономірності відтворення іспанських художніх евфемізмів українською мовою в контексті теорії універсалій.

Ключові слова: художній переклад, теорія універсалій, евфемізм.

Інформація про автора: Марховська Анна Юріївна – аспірант кафедри теорії та практики перекладу романських мов ім. Миколи Зерова; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Markhovska A.Y.

**THE THEORY OF UNIVERSALS APPLIED TO
TRANSLATION OF SPANISH LITERARY EUPHEMISMS
INTO UKRAINIAN**

Abstract. The article deals with the problem of translating Spanish literary euphemisms into Ukrainian. This problem is regarded from the perspective of the theory of universals, which has long been a question of interest to linguists from all over the globe.

As the following article maintains, almost any euphemism may have functions of certain figure of speech (metaphor, metonymy, synecdoche, ellipsis, periphrasis etc). This is equally relevant for Spanish and Ukrainian euphemisms.

Consequently, a metaphorical Spanish euphemism may be translated into Ukrainian using a metaphorical equivalent; on the other hand, the Ukrainian equivalent may as well be expressed through a different figure of

Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика

.....
speech, in case of which "metaphor → metaphor" or "synecdoche → ellipsis" would be regarded as a model of translating Spanish literary euphemisms into Ukrainian.

The aim of this article is to name the most and the least frequent models and to try and develop a conclusion concerning the universals in translating Spanish literary euphemisms into Ukrainian.

Key words: *literary translation, theory of universals, euphemism.*

Information about the author: *Markhovska Anna Yuriyivna – postgraduate student of the department of theory and practice of translation of Roman languages of Mykola Zerov; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko University.*

Марховская А.Ю.

ПРИМЕНЕНИЕ ТЕОРИИ УНИВЕРСАЛИЙ В ПЕРЕВОДЧЕСКОМ АНАЛИЗЕ (НА ПРИМЕРЕ ПЕРЕВОДА ИСПАНСКИХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ЭВФЕМИЗМОВ НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК)

Аннотация. *В статье рассматриваются закономерности перевода испанских художественных эвфемизмов на украинский язык в контексте теории универсалий.*

Ключевые слова: *теория универсалий, художественный перевод, эвфемизмы.*

Информация об авторе: *Марховская Анна Юрьевна – аспирант кафедры теории и практики перевода романских языков им. Николая Зерова; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.*

Роздуми про універсальні складові частини різних мов не є продуктом сучасних лінгвістичних студій: так, ще за часів Античності носії давньогрецької мови не бачили для себе необхідності вивчати інші мови, вважаючи, що вони за своєю суттю є однаковими й відрізняються лише на рівні знаків.

Починаючи з середини ХХ ст. питання універсальності мов світу стало предметом зацікавлення, зокрема, Н. Хомського, який у межах своєї теорії генеративної (трансформаційної) граматики висловив припущення про те, що усі мови складаються з глибинних та поверхневих структур, при цьому глибинні структури є подібними у багатьох мовах.

Поступово Н. Хомський розвиває свою теорію в напрямку універсальної граматики, вважаючи, що здатність до опанування структури будь-якої мови є вродженою, а відтак, граматики усіх мов мають суттєві подібності.

Поняття "лінгвістична універсалія" було запропоноване американським науковцем Дж. Грінбергом, який у 1963 р. видав працю "Меморандум про мовні універсалії" [7]. Відповідно до цього дослідження, усі мови мають спільні характеристики на фонологічному, морфологічному, синтаксичному та семантичному рівнях. Розробкою даної проблеми займається і Б.А. Успенський, який виділяє, зокрема, дедуктивні та індуктивні, абсолютні та статистичні, прості та складні, синхронічні та діахронічні універсалії [4].

Теорія мовних універсалій отримала продовження в дослідженнях А. Вежбицької, А. Богуславського та К. Годдарда, які зосередили свою увагу на семантичному рівні мови, запропонувавши концепцію натуральної семантичної метамови [6]. Ці науковці стверджують, що в межах таких тем та категорій, як іменники, деякі займенники, числівники, часопросторові та окремі логічні визначення в усіх мовах наявні спільні т.з. "примітивні" семантичні концепти.

Окрім власне лінгвістичних, виділяють і пов'язані з ними культурні універсалії, під якими Е. Дюркгайм, К. Леві-Стросс та Д. Браун розуміють такі риси та характеристики культури, суспільства, мови, поведінки, які є спільними для усіх культур світу. Зокрема, такими концептами є "земля", "небо", "сонце" та ін.

У свою чергу, Б. Серебренніков (1972) розширює трактування універсального у різних мовах і розмежовує поняття мовної "універсалії", "фреквенталії", "раритарії" та "унікалії" [3].

У межах теорії універсалій проводилися дослідження й у контексті перекладу: так, релевантними для нашої наукової розвідки є праці С. Засекіна, спрямовані на визначення психолінгвістичної специфіки перекладацьких універсалій. У своїй статті "*Універсальні стратегії перекладу художнього тексту*" цей дослідник, посилаючись на працю Е. Честермана "*Hypotheses about translation universals*" [5], називає такі два типи універсалій, як "S-універсалії" (від "source text") та "T-універсалії" (від "target texts") [2, с. 255]. У контексті нашої розвідки ми говоритимемо про "S-універсалії", оскільки вони можуть бути виявлені внаслідок зіставлення вихідного тексту з низкою текстів перекладів цільовою мовою.

Сам С. Засекін виокремлює наступні перекладацькі універсалії, що спостерігаються на лексичному, стилістичному та синтаксичному рівнях [2, с. 255-256]:

збільшення обсягу тексту перекладу, порівняно з вихідним текстом;
спрощення на синтаксичному рівні;

спрощення на лексичному рівні, тобто зменшення лексичної різноманітності та тенденція до вживання частотніших слів у тексті перекладу;

експлікація в перекладі імпліцитної інформації (зв'язків між реченнями і т. ін.);

зменшення або уникнення повторів у тексті перекладу;

стандартизація структури (вжиток типових для тексту перекладу структур).

Відповідно, під перекладацькою універсалією слід розуміти різновид перекладацької трансформації, до якої найчастіше вдається перекладач у процесі відтворення конкретного тексту за конкретних

обставин. Передбачається, що на вибір перекладача впливають обставини як лінгвістичного, так і екстралінгвістичного характеру. Так, у нашому випадку йдеться про відтворення специфічного типу лексики, а саме непрямой номінації, у контексті перекладу художнього твору з іспанської мови українською. А отже, завданням нашого дослідження є визначення універсальних, частотних та рідкісних для іспансько-українського художнього перекладу прийомів та моделей відтворення евфемізмів.

Аналіз проведено на матеріалі романів К.Х. Сели "Вулик" (у перекладі П. Соколовського та А. Собуцького 1979 р. і С. Борщевського – 2011 р.) та "Родина Паскуаля Дуарте" (у перекладі С. Борщевського 2010 р.), "Бути жінкою і не померти, намагаючись залишитись нею" (переклад Г. Верби та Н. Хижняк, 2011 р.), драми А. Буеро Вальєхо "У палаючій пітьмі" (переклад С. Борщевського 1993 р.) та оповідання М. Ріваса "Мова метеликів" (переклад М. Жердинівської 2004 р.)

З метою визначення найчастотніших моделей перекладу іспанських евфемізмів українською мовою емпіричний матеріал було систематизовано та розподілено на наступні тематичні групи:

- смерть, хвороби, інвалідність;
- статеві стосунки;
- тіло людини, фізіологічні процеси;
- старість;
- інші випадки, не об'єднані спільною тематикою.

Пропонуємо розглянути особливості відтворення іспанських евфемізмів українською мовою у межах кожної групи.

Таблиця 1. Смерть, хвороби, інвалідність

№	Евфемізм оригіналу	Евфемізм перекладу
1.	Метафора (7 випадків)	Метафора (7 випадків)

Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика

2.	Еліпсис (3 випадки)	Еліпсис (3 випадки)
3.	Морфологічна деривація (2 випадки)	Морфологічна деривація (2 випадки)
4.	Метафора	Сталий вислів
5.	Синекдоха	Метафора
6.	Еліптична конструкція	Метафора
7.	Перифраза	Перифраза
8.	Перифраза	Сталий вислів
9.	Сталий вислів	Сталий вислів
10.	Означення з пом'якшувальною конотацією	Означення з пом'якшувальною конотацією

Так, тематика групи "Смерть, хвороби, фізична та розумова неповноцінність" дозволила нам добрати значну кількість прикладів, які, про що свідчить таблиця 1, є досить неоднорідними. На основі даних, представлених у таблиці, було виокремлено наступні моделі відтворення відповідних евфемізмів у перекладі:

1. Метафора → метафора: *la vida se irá – життя вже залишить тебе (К.Х. Села)*. 7 випадків

2. Метафора → сталий вислів: *...de estar tísica o de no andarle muy lejos – недовго їй топтати ряс (К.Х. Села)*. 1 випадок

3. Синекдоха → метафора: *aquí yacen los restos mortales... – тут спочиває вічним сном... (К.Х. Села)*. 1 випадок

4. Еліпсис → еліпсис: *no eres [ciego] de nacimiento? – ти [сліпий] не від народження? (А. Буєро Вальєхо)*. 3 випадки

5. Еліпсис → метафора: *debía andar por los cinco años – в п'ять годочків упокоївся (К.Х. Села)*. 1 випадок

6. Морфологічна деривація → морфологічна деривація: *invidentes – незрячі (А. Буєро Вальєхо)*. 2 випадки

7. Перифраза → перифраза: *hacer el último viaje* – в останню путь (К.Х. Села). 1 випадок

8. Перифраза → сталий вислів: *deficiente mental* – несповна розуму (К. Ріко-Годой). 1 випадок

9. Сталий вислів → сталий вислів: *dejar este valle de lágrimas* – залишити цей паділ плачу (К.Х. Села). 1 випадок

10. Означення з пом'якшувальною конотацією → означення з пом'якшувальною конотацією: *medio malo* – хворобливий (К.Х. Села). 1 випадок.

Відповідно, найчастотнішою для цієї тематичної групи перекладацькою моделлю є "Метафора → метафора". Моделі "Еліпсис → еліпсис" та "Морфологічна деривація → морфологічна деривація" представлені більш обмеженою кількістю прикладів, тоді як інші виокремлені у межах даної тематичної групи моделі є унікальними.

Таблиця 2. Статеві стосунки

№	Евфемізм оригіналу	Евфемізм перекладу
11.	Перифраза (2 випадки)	Перифраза (2 випадки)
12.	Перифраза	Додавання
13.	Синекдоха	Синекдоха
14.	Сталий вислів	Сталий вислів
15.	Порівняльний зворот	Порівняльний зворот

У таблиці 2 показано шляхи утворення іспанських евфемізмів, які належать до групи "Статеві стосунки", та способи їх відтворення у перекладі українською мовою. Проведений аналіз дозволив виокремити наступні перекладацькі моделі:

1. Перифраза → перифраза: *hacer el amor* – зайнятися коханням (К. Ріко-Годой). 2 випадки;

Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика

2. Перифраза → додавання: *el embarazo que arreglamos – ...я завагітніла – пам'ятаєш, які тоді виникли проблеми...* (К Ріко-Годой). 1 випадок;

3. Синекдоха → синекдоха: *se quedó con el vientre lleno – набряк живіт* (К.Х. Села). 1 випадок;

4. Сталий вислів → сталий вислів: *me ponían los cuernos – наставляли мені роги* (К. Ріко-Годой). 1 випадок;

5. Порівняльний зворот → порівняльний зворот: *tan entera estaba como al nacer – цютлива як немовля* (К.Х. Села). 1 випадок.

Як бачимо, в межах даної тематичної групи лише одна модель з п'яти, "Перифраза → перифраза", представлена двома прикладами, тоді як інші є унікальними. При цьому більшість шляхів відтворення номінації на позначення концепту статевих стосунків збігається зі шляхами їх утворення у вихідній мові, що свідчить про подібності у характерному для Іспанії та України сприйнятті цього концепту.

Таблиця 3. Тіло людини та фізіологічні процеси

№	Евфемізм оригіналу	Евфемізм перекладу
16.	Еліпсис (4 випадки)	Перифраза (4 випадки)
17.	Натяк (3 випадки)	Натяк (3 випадки)
18.	Запозичення (2 випадки)	Метафора (2 випадки)
19.	Еліпсис	Еліпсис
20.	Вставна сполука	Вставна сполука
21.	Апосіопеза	Апосіопеза
22.	Синекдоха	Синекдоха
23.	Сталий вислів	Сталий вислів
24.	Перифраза	Перифраза

Вміст таблиці 3, яка налічує досить значну кількість прикладів, дозволяє нам виокремити наступні моделі відтворення українською мовою іспанських евфемізмів на позначення об'єктів та явищ, які належать до тематичної групи "Тіло людини та фізіологічні процеси":

1. Еліпсис → перифраза: *período – критичні дні (К. Ріко-Годой)*. 4 випадки

2. Еліпсис → еліпсис: *período – місячні (К. Ріко-Годой)*. 1 випадок

3. Натяк → натяк: *no de abajo sino de arriba – не в нижній частині, а в верхній (К. Ріко-Годой)*. 3 випадки

4. Запозичення → метафора: *water – вбиральня (К.Х. Села)*. 2 випадки

5. Вставна сполука → вставна сполука: *trasero (con perdón) – мої – перепрошую – сідниці (К.Х. Села)*. 1 випадок

6. Апосіопеза → апосіопеза: *mujer de parto lento y con bigote... – бусата баба, що повільно родить... (К.Х. Села)*. 1 випадок

7. Синекдоха → синекдоха: *urgencia <...> del vientre – термінова справа <...> про шлунок (К. Ріко-Годой)*. 1 випадок

8. Сталій вислів → сталій вислів: *te da un achuchón – коли мені приспічить (К. Ріко-Годой)*. 1 випадок

9. Перифраза → перифраза: *humedad cálida y vergonzosa – тепла студка вологість (М. Рівас)*. 1 випадок

Як бачимо, у межах даної тематичної групи можна назвати три перекладацькі моделі, які було застосовано неодноразово, а саме "Еліпсис → перифраза", "Натяк → натяк" та "Запозичення → метафора"; інші ж моделі є унікальними.

Таблиця 4. Старість

№	Евфемізм оригіналу	Евфемізм перекладу
25.	Метафора	Синекдоха
26.	Метафора	Перифраза

Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика

У результаті проведеного дослідження було виявлено незначну кількість прикладів евфемізації концепту віку в оригіналі та у перекладі. Відповідно, евфемізація даного концепту реалізується лише у двох моделях:

1. Метафора → синекдоха: *hombre metido en años* – літній чоловік (К.Х. Села).

2. Метафора → перифраза: *ancianos* – дідуся та бабуся (К. Ріко-Годой).

Зважаючи на обмеженість вибірки, розробка універсальних для аналізованої тематичної групи перекладацьких моделей є неможливою, проте можливо зробити висновок стосовно того, що у межах цієї вибірки евфемізми на позначення старості утворюються в іспанській мові шляхом метафоризації.

Таблиця 5. Інші випадки

№	Евфемізм оригіналу	Евфемізм перекладу
27.	Сталий вислів	Антифразис
28.	Сталий вислів	Сталий вислів
29.	Перифраза	Перифраза
30.	Лексика з дифузною семантикою	Лексика з дифузною семантикою
31.	Метафора	Антифразис
32.	Вставна сполука	Вставна сполука

У межах категорії "Інше" перекладацькі моделі, а саме "Сталий вислів → антифразис" (*rodar y coser y cantar* – "легке" життя, К.Х. Села), "Сталий вислів → сталий вислів" (*volver a las andadas* – взятися за справу, К.Х. Села), "Перифраза → перифраза" (*lo que está dispuesto* – те, що мають зробити, К.Х. Села), "Лексика з дифузною семантикою → лексика з

дифузною семантикою" ("*cosa pública*" – "громадські справи", К.Х. Села), "Метафора → антифразис" (*potable* – симпатичний, К. Ріко-Годой), "Вставна сполука → вставна сполука" (*guarros (con perdón)* – та – перепрошую – свиней, К.Х. Села) жодного разу не повторюються. На підставі цієї обставини можна зробити важливий висновок про те, що вибір способу перекладу і формування тієї чи іншої моделі перекладу до певної міри залежить від тематичної групи, до якої належить номінація вихідного тексту. Відповідно, для множини прикладів, об'єднаних мотивом евфемізації, але не тематикою, універсальної моделі перекладу не існує.

Іншим релевантним спостереженням, яке стосується способів відтворення у перекладі українською мовою іспанських евфемізмів, не об'єднаних спільною темою, є те, що у переважній більшості випадків шляхи утворення евфемізмів оригіналу та перекладу збігаються.

Отже, в цій науковій розвідці було проаналізовано моделі перекладу іспанських художніх евфемізмів українською мовою. У межах п'яти тематичних груп було виокремлено 23 моделі перекладу, з яких 2 ("Перифраза → перифраза", "Перифраза → сталий вислів") наявні у 4 групах з 5. За абсолютними ж показниками найчастотнішою є модель "Метафора → метафора" (7 випадків). Відповідно, така статистика свідчить передусім про те, що переклад непрямой номінації незначною мірою підпорядковується універсальним закономірностям, при цьому домінантними є суб'єктивний та ситуативний чинник.

ЛІТЕРАТУРА

1. Засекін С.В. Психолінгвістичні універсалії перекладу художнього тексту : монографія / Сергій Васильович Засекін. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 272 с.
2. Засекін С.В. Універсальні стратегії перекладу художнього тексту : досвід емпіричного психолінгвістичного дослідження. –

Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика

.....

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия "Филология. Социальные коммуникации", 2011. – С. 254-260.

3. Серебрянников Б.А. Вероятностные обоснования в компаративистике. – М : Наука, 1974. – 352 с.

4. Успенский Б.А. Проблема универсалий в языкознании. Новое в лингвистике. – Вып. 5. – М., 1970. – С. 5-30.

5. Chesterman A. Hypotheses about translation universals / A. Chesterman // Claims, changes and challenges in translation studies / G. Hansen, K. Malmkjær, D. Gile // Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2004. – P. 1-13.

6. Goddard C. Semantic and lexical universals – theory and empirical findings / C. Goddard, A. Wierzbicka // John Benjamins Publishing Company, 1994. – 520 p.

7. Greenberg J. Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements / Joseph Greenberg // Universals of Language, London : MIT Press, 1963. – P. 110-113.

REFERENCES

1. Zasiiekin S.V. *Psycholinguistic universals in literary translation* [Psyholingvistychni universalii perekladu khudozhnioho tekstu]. – Luts'k : Volyn. nat. univ. im. Lesi Ukrainky, 2012. – 272 p.

2. Zasiiekin S.V. *Universal strategies of literary translation: the experience of empirical psycholinguistic analysis* [Universalni strategii perekladu khudozhnioho tekstu: dosvid empirychnoho psyholingvistychnoho doslidzhennia]. – Uchenye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im V.I. Vernad'skogo. Seria "Filologia. Sotsialnye komunikatsii", 2011. – P. 254-260.

3. Serebrennikov B.A. *Probabilistic grounds in comparativistics* [Veroiatnostnye obosnovaniia v komparativistike]. – М : Nauka, 1974. – 352 p.

4. Uspenskii B.A. *Problem of universals in linguistics* [Problema universalii v iazykoznanii]. Novoe v lingvistike. – М., 1970. – P. 5-30.

5. Chesterman A. *Hypotheses about translation universals* / A. Chesterman // Claims, changes and challenges in translation studies / G. Hansen, K. Malmkjær, D. Gile // Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2004. – P. 1-13.